

Momčilo
Petrović

**DA JE DUŽI
BIO DAN**

Copyright © 2024, Momčilo Petrović
Copyright © ovog izdanja 2024, LAGUNA

Laž i petokraka... i šapat

Kaže Goran Babić da „onaj što u mraku vidi petokraku“ samo u jednoj prilici sme, čak mora, izreći neistinu: kad ga umirući saborac pita zadnjom snagom: „Jesmo li izgubili?“

„Tad! I samo tad,
na uho koje jedva čuje,
u povjerenju šapni
– Nismo!“

Sadržaj

1. O herojskim gestovima ili koga traže, njega i nađu . 9
2. Vrat je krcnuo kao slomljena grančica 15
3. „Noćas su Rusi zaklali vašeg stražara“, rekao je Englez. 21
4. Bolna leži partizanka Mara 29
5. Možda je živ i možda opet davi. 37
6. Stoletova priča 45
7. Kutije koje odjekuju i muškarci koji plaču 53
8. Ruski švajcarski zlatni sat 61
9. Možda je sve učinio jedan čovek, a možda i dvojica. 67
10. Mesto gde se prijavljuju udavljene žene 75
11. Kako komunisti prave zatvor 81
12. Ta se bolest u narodu zvala „partizanska“. 89

13. Jabuke i orasi Petra Stambolića.	97
14. Jedan parfem nije vraćen	105
15. Rat i mir pukovnika Žutog	115
16. Stole Trifunović je poslao poruku da je živ . . .	125
17. Navukao mu je džak na glavu i odveo ga u podrum.	133
18. A u međuvremenu je lovio četnike i njihovo blago	141
19. Lopovi, podvođači i ukoljice, svi su bili u kafani .	147
20. Pravila kojih se drže majstori u obijanju kasa. .	155
21. Proboden kroz srce i onda ugušen, za svaki slučaj .	161
22. On podiže jednu poveću lutku, a ona dreknu: „Mama!“	169
23. Ulovljeni lovac	177
24. A onog drugog su opet ubacili u vagon	187
25. Odvezli su se dok se iza njih rađalo sunce. . . .	193
26. Šta je bilo posle.	203
Zahvalnost i literatura	219
<i>O autoru.</i>	221

1.

O herojskim gestovima ili koga traže, njega i nađu

Sve je počelo kada je jedne noći mrtva polugola partizanka Jovanu Bursaću pala na glavu.

Kapetan Ozne Bursać je sa Visa, pa avionom preko Barija i južne Srbije, u pratnji svog komandanta Krcuna* stigao u Beograd taman na vreme da učestvuje u krvavim ali slavnim borbama za oslobođenje prestonice nove države od Nemaca. Bio je to mladić pre višeg nego srednjeg rasta, lepo srezanih crta lica, visokog čela ispod pramenova smeđe kose, pravilnog nosa i usana možda tanjih nego što ih imaju muškarci koji važe za lepe. Njegovo kretanje odavalo je energiju i žilavost, a krupne smeđe oči iskustvo. Bile su to oči šezdesetogodišnjaka, a ne dvadesetšestogodišnjeg mladića.

Četrnaestog oktobra preposlednje ratne, 1944, godine kolona ruskih tenkova sišla je Kragujevačkim drumom na Auto-komandu, pozdravljena cvećem i poklicima građana, koji se, međutim, od buke gvožđa koje se kotrljalo

* Vidi poslednje poglavlje „Šta je bilo posle“.

nisu čuli. Dan kasnije ta je kolona, ovog puta kraća za dva tenka koja su Nemci pancerafaustima pretvorili u olupine, a njihove posade u pepeo, trijumfalno pregazila Slaviju. Posle njih gradskim su trgovim promarširali i partizani. I oni su dočekani buketima i iskrenim radovanjem.

Devojka, ne mnogo lepa, i ne mnogo mlada, kojoj istorija nije zabeležila ime, odabrala je Miladina Petrovića, najverovatnije zbog stasa i puškomitraljeza na njegovom ramenu civilima zastrašujućeg izgleda, da baš njemu preda rukom šivenu trobojku sa petokrakom:

– Stavi je na vrh *Albanije*, druže! – tutnula mu je smotuljak u ruke, lica mokrog od suza radosnica.

Da li je bila svesna da mu ovim patetičnim gestom možda izriče smrtnu presudu? Kraj rata se bliži, treba samo ostati u zaklonu koliko se može dok ne stigne mir, a ne ispunjavati snove histeričnih žena...

Umesto da kaže: „Jebala te zastava! Idi, pa je stavi sama!“, on je raskopčao bluzu da „uz srce“ stavi smotano platno.

– Hoću, drugarice! Obećavam! – viknuo je, a osmeh sreće širio mu se od uveta do uveta.

Nemci su danima žilavo branili najvišu beogradsku zgradu. Dešavalo se da partizani jedan sprat osvajaju celo prepodne, a da do mraka moraju da odstupe i zanoće tamo odakle su pošli. Pijucima su razvaljivani tanki zidovi između soba i vojski i kroz rupe su ubacivane ručne bombe.

Miladin Petrović, praćen trojicom drugova, 19. oktobra preskočio je, na ulazu pored zaglavljenog lifta, dva mrtva Nemca i još jednog neprirodno savijenog uz glander. Rešen da ispuni zavet dat nepoznatoj devojci, grabio je uz stepenice, pazeći da se ne oklizne na neku od čaura razbacanih po glatkom kamenom podu.

Već su bili prošli kroz stepenišna vrata na šestom spratu kad ih je s leđa zasuo rafal. Jedan od Miladinovih pratilaca izvio se unazad i pao mrtav. Napadač nije poživeo ni pet sekundi duže...

Na ravnom krovu palate *Albanija* četiri Nemca su ih čekala iza zaklona od vreća napunjenih peskom, ali i ta je prepreka brzo bila uklonjena.

Miladin Petrović izvukao je zastavu iz nedara i zakačio je na гвозdenu žicu jarbola. Uz škripu zarđalog točkića, simbol pobeđe izdigao se iznad Beograda.

Punog srca partizan je sišao u Kolarčevu. Sve se završilo srećno.

Poginuo je tek tri nedelje kasnije, na Sremskom frontu...

Jovan Bursać ugledao je trobojku iz Vasine ulice. Povukao se iza ugla u zaklon, pa prineo stisnutu pesnicu slepoočnici. Dva njegova pratioca, sa ruskim automati-ma na prsima, uradila su isto, malo postiđeni što se nisu setili prvi...

Svuda oko njih bili su tragovi borbi: mrtvi Rusi ležali su razdruzganih glava, prosutog mozga, razbijenih grudi, zgrčenih udova... Sa jednog zida je nedavno otpao malter, ali je na narandžastu ciglu već stigao da se zalepi deo nečije glave – kosa i sivkasta masa mozga koji je nekad mislio, psovao, voleo... Sva su ta tela bila bosa – Beograđani su požurili da se obezbede cokulama, čija je solidna izrada garantovala trajanje bar pet narednih godina. Novi vlasnici bez osnova su u smutnim vremenima računali da će i oni trajati toliko...

Pred četvorospratnicom u Gospodar Jevremovoj ulici Jovan Bursać izvadio je iz džepa engleske bluze presavijen list papira, ispravio ga i proverio kućni broj, a potom zakoračio u visoki ulaz ukrašen kamenim reljefom.

Na trenutak se dvoumio da li da pokuca na vrata ili da lupa pesnicom, pa je izabrao ovo drugo.

– Narodna vlast, otvaraj!

Zveknuo je lanac, u čiju su zaštitnu ulogu godinama polagane tolike lažne nade, a onda se u uskom prorezu ukazalo uplašeno lice devojke uokvireno belom uštirkanom čipkom.

– Izvolite? – promucala je.

– Pustite nas unutra, građanko! – rekao je nestrpljivo Jovan Bursać.

– Koga gospodin traži?

– Koga tražimo, njega ćemo i da nađemo!

Devojka se držala protokola, vrata su ostala tek odškrinuta.

– Mici, uvedite gospodu... – čuo se lepo modulisani bariton. Domaćin je zaključio da mu je prva linije odbrane preslaba.

Jovan Soldatović, pre rata vlasnik uvozno-izvozne firme *Bukulja*, u ratu lojalni podanik nemačkih vlasti i diskretni ali izdašni finansijer Ravnogorskog pokreta, dočekaao je Jovana Bursaća i njegove pratiocice stojeći na uglačanom parketu salona tačno ispod kristalnog lustera.

– Vi znate zašto smo došli? – pitao je Bursać.

– Ne znam...

– Saznaćete.

Partizani, držeći špagine na prsima, s neskrivenom znatiželjom razgledali su buržujski stan.

– Samo da se presvučem... – rekao je Soldatović.

Ženski glasovi s one strane staklenih vrata svedočili su da je glava porodice na vreme sklonila svoje najbliže od silovanja pobjedničke vojske. Ili su se one samovoljno povukle, rešene da ga prepuste sudbini?

– Nema potrebe, to će vam biti dovoljno.

„To“ je bio braon plišani kućni haljetak vezan oko struka debelim žutim gajtanom sa kićankama.

U istom tom kaputu, ali prljavom od spavanja na podu i krvi iz nosa i polomljene vilice, Soldatović će tri meseca kasnije biti upućen u Sremsku Mitrovicu. Gajtan će ostati u ćeliji u Ozninom zatvoru, ispod prični, sve dok Milijan Perić, crnobertzijanac iz Kumodraža koji se u ratu obogatio na svinjskoj masti i pšeničnom brašnu, ne zaključi da se sa novim vlastima ne može ozbiljno poslovati, i da je sve što je radio i stekao – dva stana u Knez Mihailovoj i kuća u Profesorskoj koloniji – iscurilo kao voda kroz prste.

– Bar da se obesim o zlatan konopac – pomislio je na kraju. Imao je stila taj lihvar što je teglu svinjske masti Beograđanima prodavao za vrednost cele svinje.

2.

Vrat je krcnuo kao slomljena grančica

– Drug Krcun je naredio da mu se javiš čim dođeš – preneo mu je dežurni, smešten uz stepenice u prostranom holu senjačke vile, privremenom štabu Ozne za Srbiju.

Vrata biblioteke bila su otvorena, pa je ušao bez kucanja.

– Smrt fašizmu – pozdravio je. Odsečno, ali ne odviše formalno. Ratni drugovi...

– Jole, imam za tebe jedan zadatak... Malo je... – Krcun je tražio reč. – To još nisi radio...

Preko stola je gurnuo jednu fotografiju.

Petnaest minuta kasnije, odlazeći zamišljen sa Senjaka pošto je primio naređenje, Jovan Bursać je morao da prizna da je zadatak zaista malo...

Poslednji nemački kamion je juče ujutru, rekao mu je Krcun, proteran iz Beograda. Prva lička i Trinaesta proleterska, zajedno sa Rusima, danas-sutra stići će ih u Zemun. Ali u Beogradu je ostala grupa od sto ili dvesta komandosa, zadužena da pravi haos u pozadini. Oni će... Krcun je tu zastao... delovati iz kanalizacije.

Te večeri trebalo je da na njih krene jedan bataljon Druge brigade KNOJ-a, a Bursaćev zadatak je da im se pridruži i da posebno motri da im ne promakne komandant ove grupe komandosa grupenfirer Joahim Hanc. Da ga, ako može, dovede živog ili da se uveri da je mrtav. Šta će Krcunu živ Hanc, Bursać nije pitao. Nije ga ni zanimalo.

Predveče se uputio u komandu KNOJ-a u Đušinoj ulici da nađe Gojka Kraljevića, komandanta bataljona koji će ispod zemlje juriti Nemce.

Bursać, dete iz Potkozarja i učitelj u Valjevskoj Kamenici tek nepunu školsku godinu uoči rata, nikada nije razmišljao o gradskoj kanalizaciji. Sada je stajao iznad otvorenog šahta na uglu Nemanjine i Kneza Miloša i čekao da na njega dođe red da se spusti... dole negde.

– Imaš nož? Pištolj? Automate upotrebite samo u krajnjoj nuždi jer možemo međusobno da se poubijamo – ponavljao je Kraljević svakom svom borcu.

Metalne prečage uzidane u beton bile su klizave i Bursać je opsovao i Boga i Hitlera kad je prvi put zveknuo cevanicom. I drugi... Četiri puta mu je skliznula noga pre nego što je stao na muljevito dno kanala. Deset metara iznad sebe video je plavi krug neba i na njemu slabe zvezde.

Teške ruske baterijske lampe nisu dobacivale ni celih pet metara ispred njih, pa je Kraljević naredio da upale baklje.

Pred partizanima, sviklim na šume i gore, ukazao se široki kanal visokog lučnog svoda. Sredinom je šumeći tekla zapenjena reka, noseći kutije cigareta, grančice, lišće i valjajući ispod površine otpad nerazaznatljivog oblika. Mogao je to da bude i mrtav pas, ali i mrtav čovek.

Plamen baklji natopljenih katranom povijao se pod jakim strujanjem vazduha i osvetljeni prostor širio se i

skupljao kao da je živ. U zidovima glavnog kanala nazirali su se u pravilnim razmacima otvori bočnih odvojaka. Nemci su mogli da budu u njima ili pravo napred, u tami koju će pocepati rafal šmajsera. Krenuli su, jedan za drugim, uz ivice mekane naplavine.

Tokom tog prvog četvorosatnog patroliranja ispod centra Beograda jedan je partizan ranjen u rame, a dva su poginula. Ubijeno je pet Nemaca. Kod njih nije bilo ranjenih – dvojicu pogođenih, a još živih, partizani su dotukli.

Jovan Bursać okrenuo je na leđa svakog od njih i dobro im se zagledao u lica. Nijedan nije bio Joakim Hanc.

Knojevci su izašli iz podzemlja nadomak Dunav stаницe. Sve do Đušine niko od njih nije rekao ni reč. U komandi su ostali da se odmore osam sati, pa da se vrate svom mučnom i smrtonosnom zadatku. Bursać se u šaht vratio odmah, sa drugom grupom.

Nekakav konopac, ili žica, omotao mu se u mulju oko cokule i dok se ispetljao, kolona sa bakljama je već bila odmakla. Rukom je potražio zid da bi zadržao pravac. S gađenjem je pipao gladak i mokar beton, psujući Nemce koji su mogli da odu kao što su i došli, a ne da seju nesreću i smrt iako je kraj rata izvestan... kad ga je neka sila – kao da se dno tunela iskosilo – odjednom povukla u stranu. Tamo gde je trebalo da bude zid, nije bilo ničeg da ga zaustavi, sve dok se nije sudario sa Nemcem i osetio stisak njegove podlaktice oko vrata. U drugoj ruci, prošlo je Bursaću u magnovenju kroz glavu, ima nož koji će mu sjuriti u srce! Pokleknuo je, zabacio ruke unazad, zgrabio neprijatelj ev vrat i prebacio ga preko sebe, kao što je to kao čobanče radio rvući se sa drugovima.

Tokom Četvrte neprijateljske ofanzive Jovan Bursać bio je u pratećoj četi štaba Pete proleterske crnogorske udarne brigade. Tad je Tito izdao naređenje da Prozor mora pasti. Trebalo je zaustaviti neuporedivo jače nemačke, ustaške, italijanske i četničke jedinice kako bi se omogućio proboj partizana prema Jablanici i Neretvi. Tu je razbijena elitna italijanska divizija Murđe, a njen komandant general Espozito je zarobljen. Pobednici ga nisu dobro pretresli, pa je u školsku učionicu, u koju je zatvoren, uneo pištolj i izvršio samoubistvo.

Prozor je bio opkoljen bunkerima i žicom. Bitke su vođene doslovce za svaku ulicu. Proleterci su oslobađali sokak po sokak i napredovali sporo između leševa i zapaljenih kuća. Bursać je, skoro ošamućen od borbe, ušao u jednu kuću da uzme vode. Na vratima ga je dočekaio italijanski vojnik. Rvali su se nekoliko minuta dok ga nije bacio na zemlju i razoružao. U blizini se nalazila bioskopska sala u kojoj su fašisti držali zarobljene meštane, pristalice partizana. Prateća četa ih je oslobodila i počela salu da puni Italijanima. Ubrzo je bioskop bio pun zarobljenika.

– Druže Savo – pritrčao je kurir komandantu brigade Savi Kovačeviću – Italijani beže... Neke smo zarobili, eno ih u gradskom bioskopu. Šta ćemo sa njima?

– Šta ćete?! – pogledao ga je krupnim očima ispod kosmatih veđa. – U ovoj bici nema zarobljenika!

Tu kraj njih stajao je krupan italijanski vojnik. Sava Kovačević ga je zgrabio, okrenuo na leđa i jednim pokretom mu slomio vrat.

Isti zvuk, kao kad se slomi grančica, čuo je Bursać kad je, zadihan, zavrnuo glavu Nemca čije lice u mraku nije video. Kresnuo je upaljač: mrtvac je bio smeđ, obrijan,

četrdesetih godina. Ni on nije bio grupenfirer Hanc. Podigao se sa kolena i požurio da stigne svetlo u daljini kanalizacionog tunela.

Pola sata kasnije, dok su prolazili ispod Ulice cara Dušana na Dorćolu, iznad njihovih glava neko je povukao teški poklopac šahta. Pribili su se uza zid, vrebajući ko će da siđe, kad se otvor zamračio, a onda u plićak pred njihove noge palo telo golih belih butina. U titravom svetlu prinete baklje videli su dugu kosu preko ženskog lica i dve crvene trake na naramenicama zelenkaste bluže, oznaku čina.

– Partizanka! – istisnuo je neko iz grla, a Bursać je skočio uz metalne lestvice i požurio ka površini.

Stigao je da vidi samo zadnja crvena svetla nekog vozila.